

BEHRAM ÇUBİN'İN GÖKTÜRKLER ÜZERİNE SEFERİ HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF BAHRAM CHOBIN'S EXPEDITION AGAINST THE GÖKTÜRK KHAGANATE

Ali Hüseyin TOĞAY*

Öz

Sasani ve Göktürk mücadeleleri, Hüsrev Anuşirvan zamanında (531-579) başlamasına rağmen halefi IV. Hürmüz döneminde ivme kazandı. 579 ve 590 yıllarında saltanat süren IV. Hürmüz, tahta çıkar çıkmaz birçok *dâhilî ve haricî* sorunlar ile karşı karşıya kaldı. Sasanilerin bu sorunlarını yakından takip eden Göktürkler de Sasani ülkesine akınlar yapmayı başladı. Yaşanan tüm bu saldırılar karşısında sadece Göktürklerin saldırılarını sekteye uğratmaya odaklanan IV. Hürmüz, İran'da henüz yıldızı parlamamış olan Behram Çubin adlı komutanını Göktürkler üzerine sefere gönderdi. Behram Çubin'in, yaşadığı devri etkisi altına alan Göktürk saldırılarını önlemesi, ona şöhretin kapılarını açmakla birlikte, yaşamı ve mücadelelerinin de özellikle Arap ve Fars kaynaklarında mitolojik bir havayla anlatılmasını sağladı. Behram'ın, IV. Hürmüz'e karşı isyan edip Sasani tahtını ele geçirmesinin ardından Hüsrev Perviz ile yaptığı muharebeyi kaybederek Göktürlere sığınması, Sasani ve Göktürk ilişkilerini de farklı bir boyuta taşıyacaktır. Bu çalışmanın amacı; Behram Çubin'in Göktürkler ile yaptığı muharebelerin siyasi boyutuna vurgu yaparak, sonuçlarının Behram'ın kariyerini nasıl şekillendirdiğinin yanı sıra Sasanilerin ne gibi kazançlar elde ettiği konusunu anlamaya çalışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Behram Çubin, Türk Kağan, Bermude, Göktürkler, Sasaniler

Abstract

The conflicts between the Sassanid and Göktürk states started in the time of Khosrow Anushirvan (531-579), and gained momentum during the period of his successor, Hormuzd, who reigned between 579 and 590, and faced many internal and external problems as soon as he ascended the throne. The Göktürks were informed about the internal problems of the Sassanids, so they started to raid Sassanid territories. In the face of all these attacks, Hormuzd IV was determined to counter the attacks of the Göktürks and he sent a commander named Bahram Chobin to the border with the Göktürks. Bahram Chobin was relatively unknown commander in Iran until this expedition against the Göktürks. He succeeded in putting an end to the Göktürk attacks, and this success brought him great fame, so that his life and struggles started to be recounted with a mythological style, especially in Arabic and Persian sources. Eventually Bahram rebelled against Hormuzd and took the Sassanid throne himself; later he lost the battle to Khosrow *Parviz* and took refuge with the Göktürks, opening a new chapter in the Sassanid and Göktürk relations. The aim of this study is to emphasize the political dimension of Bahram Chobin's battles with the Göktürks, and trying to asses Sassanids gains as well as to understand how the results of the battles shaped Bahram's career.

Keywords: Bahram Chobin, Turkish Khagan, Bermude, Göktürks, Sassanids

* Dr., Kocaeli / Türkiye, alihuseyintogay25@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7504-8912

Giriş

Sasani ve Göktürk ilişkileri ilk olarak Göktürk Kağanlığı'nın batı kanadını idare eden İstemi Yabgu zamanında başladı. Devrin güçlü devletlerinden sayılan Akhunların, İpek Yolu güzergâhındaki bazı önemli ticari şehirleri elinde tutması¹, iki devletin birbirbirleri ile temasa geçmesinin önünü açtı. Bu bağlamda İstemi Yabgu, muasırı olduğu Sasani şahı Hüsrev Anuşirvan ile anlaşarak Akhunları ortadan kaldırmayı hedefledi. Bazı araştırmacıların belirttiği gibi, iki devlet 557 ve 579 yıllarında yaptığı bu siyasi ittifak sayesinde Akhun devletine saldırarak, sınır Ceyhun olmak üzere Akhun topraklarını kendi aralarında paylaştılar.² Buna göre Göktürkler'e Hotan, Fergana, Kaşgar gibi yerler düşerken; Toharistan, Zabulistan gibi bölgeler de Sasanilerin kontrolüne geçti. İki devlet arasındaki bu dostluk pek uzun sürmedi. René Grousset'in ifadesiyle, Göktürklerin, Belh ve Kunduz şehirlerini Sasanilerden alması iki devleti karşı karşıya getirecektir.³ Ama iki devlet için en büyük çatışma, İpek Yolu'nun hâkimiyeti üzerine olacaktır. Çin'den başlayıp Akdeniz'e kadar uzanan bu tarihî yol, çağın doğu ve batı arasındaki küresel ticari ağını oluşturmaktaydı. Bizans tarihçisi Menander, İstemi Yabgu ile Hüsrev Anuşirvan arasındaki İpek Yolu rekabeti hakkında ayrıntılı bilgiler sunmaktadır.⁴

İki lider arasındaki mücadele, özellikle IV. Hürmüz zamanında (531-579) hız kazanacaktır. Bu zamanda Sasani hükümetinin; Bizans, Hazar ve Arap saldırılarından ziyade Göktürk saldırıları üzerine yoğunlaşmaları onların ileride içte ve dışta ağır bedeller ödemesine neden olacaktır. Ele aldığımız bu çalışma, Göktürk saldırılarının, Sasanileri nasıl zor durumda bıraktığını göstermesi açısından önemlidir.

Göktürk ve Sasani muharebelerinin arka planını ortaya çıkarmak kadar, bu muharebenin hangi yönde seyrettiğini bilmek de önemlidir. Bununla birlikte, Behram Çubin'in Sasani ve Göktürk muharebeleri sonrasında elde ettiği başarının, Sasani Devleti'ne ne gibi kazançlar sağladığını anlamak için Arap ve Fars kaynaklarını incelemekten başka çaremiz yoktur. Bu bağlamda mevcut konumuz hakkında takip edilmesi gereken kaynakların başında Taberî'nin *Tarih-i Taberî'si*, Seâlibî'nin *Ğureru Ahbârî Mülûki'l-Furs ve Siyerihim'i*, Bel'amî'nin *Tarih-i Belamî'si*, Ya'kûbî'nin *Tarih-i Ya'kûbî'si*, İbn'ül Belhî'nin *Farsname'si*, İbn Miskeveh'in *Tecaribü'l-Ümem'i* ve son olarak Dîneverî'nin *Ahbâr'üt-Tivâl* çalışmaları yer almaktadır.

1 K. Enoki, "The Origin of the White Hun or Hephthalites", *East and West*, III, (1995), s. 6.

2 Christopher Beckwith, *The Tibetan Empire in Central Asia*, Princeton University Press, Princeton 1987, s. 116; De La, Étienne Vaissière, *Sogdian Traders: A History*, trans. James Ward, Brill, Leiden 2005, s. 232; Luce Boulnois, *The Silk Road*, trans. Dennis Chamberlian, New York 1966, s. 145; Gibb H.A.R., *The Arab Conquests in Central Asia*, London 1923, s. 3-4; Sims-Williams Nicholas, "The Sasanians in the East A Bactrian archive from northern Afghanistan", *The Sasanian Era The Idea of Iran*, III, (2008), s. 90; Aurel Stein, *Ancient Khotan*, 1907, s. 58; Beckwith Christopher I., *Empires of the Silk Road A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton University Press, Princeton 2009, s. 116; Enver Konukçu, "Akhunlar", *Türkler Ansiklopedisi*, I (2002), s. 1313.

3 J. Harmatta – B. A. Litvinsky, "Tokharistan and Gandhara under Western Türk Rule (650-750)", *History of Civilizations of Central Asia*, III, (1992), s. 359; Grousset, s. 95.

4 Menander, Protector, *History of Menander The Guardsman. Introductory Essay, Text, Translation and Historiographical Notes*, trans. R.C. Blockley, Francis Cairns, Liverpool 1995, s. 111, 113, 125, 127, 173, 174-179.

Sasani ve Göktürk muharebelerinin, günümüz batılı modern eserlerde nasıl işlendiği konusunu da bilmemiz icap eder. Bu eserlerin başında ise Arthur Christensen'in, *Destan-ı Behram Çubin* adlı çalışması gelmektedir. Türk tarihi ile ilgili kıymetli çalışmalara imza atan Peter Golden'in "The Great King of the Türks" adlı makalesi, konumuza odaklanması açısından oldukça dikkat çekicidir. Kadim İran tarihi alanında yaptığı değerli çalışmaları ile tanınan Christensen'in, Behram Çubin ve Göktürkler arasında meydana gelen çatışmalar hakkında bilgiler aktarması konumuza ışık tutmaktadır. Bu konuda Lev Nikolayeviç Gumilev'in *Tarih-i Turan (Turkân-ı Kadim)* adlı eseri her ne kadar Göktürk tarihine odaklanmış olsa da Sasani ve Göktürk muharebeleri hakkında bazı önemli bilgiler sunmaktadır. Franz Altheim'in *Sasaniyân ve Hunhâ* adlı eseri de ufuk açıcudur. Bunun dışında konumuza katkı yapan Şapur Şahbazi'nin "Bahrâm VI Çöbîn," adlı makalesi ile İneyatullah Reza'nın *İran ve Türkan Der Rüzigâr-ı Sâsâniyan* isimli eserine de göz atılabilir.

Türkçe literatürde şu ana kadar Behram Çubin ve Göktürkler hakkında birkaç kısa satır dışında pek bilginin olmayışı, ilgili konunun ne kadar ihmal edildiğini göstermektedir. O yüzden bu mütevazı çalışma, söz konusu boşluğun doldurulmasına katkı sağlamayı amaçlamasının yanı sıra Behram Çubin'in Göktürkler üzerine sefere gönderilme sebepleri ile Göktürklerin, Behram Çubin İsyanı sonrası Sasaniilere karşı nasıl bir politika takip ettikleri konusunu, kadim ve modern kaynaklar ışığında ele almayı hedeflemektedir.

Bu makalede ilk olarak, Sasani ve Göktürk muharebelerinin iyi anlaşılması için öncesinde İran'ın genel konjonktürel durumuna kısaca değinilecektir. Akabinde Behram Çubin'in neden bu muharebe için komutan seçildiğinin yanı sıra onunla mücadeleye girişecek olan fakat adı henüz araştırmacılar tarafından tam olarak teyit edilmeyen Göktürk Kağan'ın kim olabileceği sorusu kaynaklar yardımıyla ele alınacaktır. Daha sonra, Behram Çubin ve Göktürkler arasındaki muharebenin nerede ve ne zaman olduğu konusundaki farklı fikirler ile Göktürk ordusunun büyüklüğü hususundaki sayısal çelişkiler tartışılacaktır. Devamında Behram Çubin'in Göktürkler üzerine seferi ve ardından da Sasani hükümetine karşı isyanı üzerinde durulacaktır. Sonuç bölümünde ise Behram Çubin'in Sasani ve Göktürk muharebelerinden sonra elde ettiği başarıların gerçekten Sasaniilere ciddi bir kazanım getirip getirmediğinin bir değerlendirmesi yapılacaktır.

Sasani ve Göktürk Muharebeleri Öncesi İran'ın Genel Durumu

Bu dönemde İran, Hüsrev Anuşirvan'ın oğlu olarak bilinen IV. Hürmüz (579–590) tarafından idare edilmekteydi.⁵ Hürmüz, annesinin⁶ Türk olması nedeniyle hem kadim kaynaklarda hem de çağdaş araştırma eserlerinde "Türkzade" lakabıyla anılmaktadır.⁷ Seâlibî, kaleme aldığı

5 Touraj Daryaee, *Sâsânian Persia The Rise and Fall of an Empire*, New York 2009, s. 31.

6 Arap ve Fars Kaynakları, IV. Hürmüz'ün annesinin adını farklı şekillerde zikretmişlerdir. Örneğin, İbnü'l-Belhî ve el-Makdisi, "Kakım", Mesûdî ise "Fakum" şeklinde (İbnü'l-Belhî, *Farsname*, tsh. Nicholson Rayned, Tahran 1385/2006, s. 98; Ebu Muhammed el-Makdisi, *Ahsenü'l-Takasim*, çev. Alinaki Münzevi, İntişârat-ı Kumeş, Tahran 1385/2006, s. 45; Mesûdî, *Murûc ez-Zehab*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, Ankara 2004, s. 162).

7 Muhammed b. Cerîr Taberî, *Tarih-i Taberî*, II, çev. Ebulkasım Pâyende, 11. bs., İntişârat-ı Esatir, Tahran 1398/2019, s. 232; İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötügen Yayınları, Ankara 1997, s. 109; Abdülhüseyin Zerrînküb

eserinde bu şahın zayıf ve güçsüz insanlara karşı sevgi dolu iken zalimlere karşı oldukça sert davrandığını yazmaktadır.⁸ Ya'kübî de Seâlibî'ye benzer şekilde onun adaletli ve merhametli biri olduğuna işaret etmektedir.⁹ Ancak *Mücmelü't-Tevârih ve'l-kısas* adlı eserde; Hürmüz'ün, babası dönemindeki debiran¹⁰, mobadan ve bozorgan üyelerini tek tek öldürdüğü kaydetmektedir.¹¹ Keza Bel'amî de Hürmüz'ün 13 bin yöneticisini öldürdüğünü belirtmektedir.¹²

Sasaniler, IV. Hürmüz devrinde özellikle dışta yabancı devletlerin saldırısı ile karşı karşıya kaldılar. Seâlibî'nin ifadesiyle, bu zamanda Sasanilerin etrafı birçok düşman ile çevriliydi.¹³ *Mücmelü't-Tevârih ve'l-kısas* adlı eserde, bu düşmanların Rum, Hazar, Arap ve Türkler (Göktürkler) olduğu yazılıdır.¹⁴ Dignas ve Winter kaleme aldıkları eserlerinde Göktürklerin doğudan, Hazarların kuzeyden, Arapların ise güneyden İran'a saldırdıklarından bahseder.¹⁵ Nöldeke ise eserinde Bizans imparatorunun 70 bin askeri ile Suriye bölgesine ilerleyerek Sasanileri tehdit ettiğini yazar.¹⁶ Hazarlar da Ya'kübî'nin ifade ettiği gibi Azerbaycan bölgesine saldırarak Sasanilere zor zamanlar yaşatmaktaydı.¹⁷ Diğer taraftan Araplar İran'ın birçok şehrini ele geçirmişti.¹⁸ Tüm bunlara rağmen Fars ve Arap kaynaklarının Göktürkleri, Sasaniler için daha büyük bir düşman olarak lanse etmesi ilginçtir.¹⁹ Sasani Şahı Hürmüz, yaşanan bu olumsuz gelişmelerden sonra derin korku içerisinde düştü ve ivedilikle meclisi toplayıp bu kötü durumdan nasıl kurtulabilecekleri konusunu

ve Ruzbeh Zerrînküb, *Sâsânîlerin Siyasi Tarihi*, çev. Ali Hüseyin Toğay, Önsöz Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 140; Parvaneh Pourshariati, *Decline And Fall Of the Sâsânian Empire*, New York 2008, s. 124; K. Czeglédý, "Bahram Çöbîn and the Persian Apocalyptic Literature", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Akadémiai Kiadó, 8/1, (1958), s. 26.

8 Ebû Mansûr Seâlibî, *Ğureru Ahbâri Mülûki'l-Furs ve Siyerihim*, tsh. H. Zotenberg, Paris 1900, s. 411.

9 İbn Vâzih Ya'kübî, *Tarih-i Ya'kübî*, I, çev. Muhammed İbrahim Ayeti, İntişarat-ı İlmî Ferhendi, Tahran 1382/2003, s. 204.

10 Debîr, Eski İran dilinde, "Dipira", Partça "dibirift", Soğd metinlerinde "Sp'yrt". Ermeni dilinde ise "Drapet" olarak geçmektedir. Debîrler, güzel yazı yazma konusunda uzmanı ve vezirîâzamlık makamına bile ulaşabilirlerdi. Debîrlerin en önemli görevi, şahın fermanlarını yazmaktı. Bunun yanında kitaplar da kaleme alırlardı. Yabancı dilde eserleri Pehlevîceye tercüme ederlerdi (*Karname-i Erdeşîr-i Babekan*, Farsça ve Pehleviceden çev. Ali Hüseyin Toğay, Selenge Yayınları, İstanbul 2022, s. 93; Ahmad Tafazzoli, *Sasanian Society*, Bibliotheca Persica Press, New York 2000, s. 16).

11 *Mücmelü't-Tevârih ve'l-kısas*, tsh. Melik el Şûra-i Bahar, Tahran 1318/1939, s. 105.

12 Ebû Ali, Bel'amî, *Tarih-i Belamî*, tsh. Muhammed Taki Bahar, Muhammed Pervin Genabadi, İntişârât-î Zavar, Tahran 1353/1974, s. 1173.

13 Seâlibî, s. 413.

14 *Mücmelü't-Tevârih ve'l-kısas*, s. 105.

15 Beate Dignas – Engelbert Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity Neighbours and Rivals*, Cambridge University Press, New York 2007, s. 42.

16 Theodor, Nöldeke, *Tarih-i İraniyan ve Arapha Der Zamani Sâsânîyan*, çev. Abbas Zeryab, İntişârât-ı Asar-i İlmî, Tahran 1378/1999. s. 388; Abdülhüseyin Zerrînküb ve Ruzbeh Zerrînküb, s. 141; Dignas – Winter, s. 42, Richard, N. Frye, *The History of Ancient Iran*, München 1983, s. 334.

17 Ya'kübî, s. 204. Bu arada Ya'kübî ve diğer kadim kaynakların belirttiği, "Sasanilerin, Kafkas bölgesinde Hazarlar ile mücadele ettikleri bilgisine" ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Zira bahsedilen dönemlerde Hazarlar henüz siyasi bir teşekkül olarak tarih sahnesine çıkmamışlardı (Altay Tayfun Özcan, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, 3.bs., Kronik Yayınları, İstanbul 2021, s. 66-68).

18 Bel'amî, s. 1073.

19 Firdevsî, Ebül Kasım, *Şehname*, tash. Feridun Cüneydi, 3. bs., İntişarat-ı Belh, Tahran 1399/2020, s. 1659, 1664; İbnü'l Belhî, s. 98; Taberî, s. 234; Dîneverî, s. 59; Bel'amî, s. 1047; İbn Miskeveyh, s. 107.

mobadan²⁰ ve bozorgan²¹ üyelerine danıştı. Bu üyelerin hepsi de öncelikle en tehlikeli düşman olan Göktürklerin durdurulması gerektiğini, aksi takdirde onların İranşehr'i²² ele geçireceklerini belirttiikten sonra Behram Çubin'in Göktürkler üzerine sefere gönderilmesinin elzem olduğunu ifade etmişlerdir.²³ Arthur Christensen eserinde, Yazdan Farrukh ve Abarkan adındaki nüfuzlu Sasani yöneticilerinin Behram Çubin'i bu sefer için şaha önerdiklerini yazar.²⁴

Behram Çubin'in Komutan Olarak Seçilme Nedenleri

Fars ve Arap kaynaklarına efsanevi şekilde konu olan Behram Çubin adlı komutan, İran'ın Rey şehrendi.²⁵ Soyu Eşkanilere²⁶ dayanmakla birlikte İran'ın yedi büyük sülalesinden olan Mehran aşiretine mensuptu.²⁷ Babası, Rey Merzbanı olarak bilinen Behram Guştasp idi.²⁸ Ama Mes'ûdî bundan farklı olarak Milad ismini zikreder.²⁹

Behram Çubin ve Behram Guştasp isimleri kaynaklarda farklı şekillerde geçmektedir. Örneğin Sasani tarihi hakkında bazı bilgiler aktaran Simocatta, Behram Guştasp adını "Bargusnas" şeklinde zikrederken, Behram Çubin'in adını ise "Baram" şeklinde kaydetmiştir.³⁰ Theophanes Confessor ise Çubin'in babasının adını zikretmez; ama oğlunun adını tıpkı Simocatta gibi, "Baram" şeklinde telaffuz etmiştir.³¹

Bir önceki başlıkta, nüfuzlu Sasani yöneticilerinin, Behram Çubin'in komutan olarak Göktürkler üzerine sefere gönderilmesi konusuna işaret ettik. Behram Çubin'in bu muharebe için neden komutan olarak seçildiği sorusunu net şekilde ortaya koymak zordur. Mobadan ve bozorgan üyelerinin Behram'ı komutan olarak Hürmüz'e önermeleri, onun Sasani ülkesinde nüfuzlu biri olduğunu gösterir. Fakat Ya'kübî eserinde, Behram Çubin'in komutan olarak seçildiği zamanlarda şah tarafından bilinmediğinden bahseder.³² Seâlibî de; Hürmüz'ün, huzuruna çağırıp görüştüğü sırada Behram Çubin'in yüzündeki cesareti görmesi ile Göktürkler

20 Sasani devlet teşkilatı içinde dini (Zerdüş) tabakayı temsil eden üyelere denirdi.

21 Soylu Sasani yöneticileri için kullanılan bir unvan.

22 İranşehr mefhumu genel olarak; "İran coğrafyası" veya "Sâsânî şahlarının ülkesini" simgelemek için kullanılırdı.

23 Bel'amî, s. 1047.

24 Arthur Christensen, *Destan-ı Behram Çubin*, çev. Menije A. Aheni, İntişârât-ı Tahuri, Tahran 1385/2006, s. 74.

25 *The History of Theophylact Simocatta*, trans. Whitby Michael and Mary Whitby, Oxford University Press, New York 1986, s. 136.

26 *Age.*, s. 136.

27 Czeplédy, s. 37.

28 Simocatta, s. 136; Rika Gyselen, *Çehar Sipehbed Şehinşah-ı Sasani*, çev. Cyrus Nasrulzade, Istituto italiano per l'Africa e l'Oriente 2001, s. 51; Shapur Shahbazi, "Bahrâm VI Çöbîn," *Encyclopaedia Iranica*, III/5, (2012), s. 514-522; Parvaneh Pourshariati, *Decline and Fall of the Sâsânian Empire*, New York 2008, s. 126.

29 Ali b. Hüseyin, Mes'ûdî, *Mürüccü'z – Zeheb*, çev. Ebulkasım Pâyende, 10. bs., İntişarat-ı İlmi Ferhengi, Tahran 1396/2017, s. 50.

30 Simocatta, s. 185.

31 Theophanes Confessor, *the Chronicle, Byzantine And Near Eastren History, Ad 284-813*, trans. C. Mango and R. Scott, Clarendon Press, Oxford 1997, s. 386.

32 Ya'kübî, s. 205.

üzerine sefere gönderdiğini yazar.³³ Ama Simocatta, Arap ve Fars kaynaklarından farklı olarak Behram Çubin'in, Hüsrev Anuşirvan döneminde, Bizans İmparatoru I. Justinian (527–565) ile Dara³⁴ hakimiyeti yüzünden savaşarak önemli başarılar kazandığından bahsedip, onun bu komutanlık makamını bu sayede elde ettiğine işaret eder.³⁵

Behram'ın bu muharebe için komutan olarak seçilmesinin nedeni, muhtemelen mensubu olduğu Mehran sülalesinin İran'daki nüfuzu ile ilgilidir. Bazı uzman araştırmacılarından öğrendiğimize göre, Mehran sülalesinin, bilhassa Sasani şahları Firuz (459-484) ve Kubad (488-531) zamanlarında Sasani ülkesinde büyük nüfuzu bulunmaktaydı. Şirin Beyani'nin ifadesiyle, Behrâm Çubin de bu sülalenin siyasi, sosyal ve ekonomik gücünden yararlandı. Ayrıca bu komutan halk nezdinde savaşçı, gururlu, mert, metin gibi sıfatları sayesinde efsanevî bir kişilik oldu.³⁶

Behram Çubin ile Mücadele Eden Göktürk Kağan'ının Kim Olduğu Meselesi

Fars ve Arap kaynakları, Behram Çubin zamanında Göktürkleri idare eden kağanın adını tutarsız şekilde zikretmişlerdir. Örneğin Bel'amî, kaleme aldığı eserinin bir yerinde Göktürk Kağanı'nın adını Sabe³⁷ olarak anarken, bir başka sayfasında ise Save³⁸ ismini kullanmıştır. Bu tutarsızlık, aynı şekilde yazarı bilinmeyen *Mücmel-el-tavârih* adlı eserde de mevcuttur.³⁹ Bununla birlikte Firdevsî "Save",⁴⁰ İbnü'l-Belhî ise "Şabe" ismini kaydetmiştir.⁴¹ Taberî,⁴² Ya'kübî⁴³ ve Seâlibî⁴⁴ gibi tarihçiler de Şabe adını tercih etmişlerdir. İbn Miskeveh, ifade edilen bu isimlerden farklı olarak "Şavg" ismini kullanmıştır.⁴⁵

Anlaşılabacağı üzere, Behram Çubin ile mücadeleye girişen Göktürk Kağanı'nın adı tam olarak bilinmemektedir. Zira bu konuda Bizans ve Ermeni kaynaklarının sessiz kalması konumuzu

33 Seâlibî, s. 414.

34 Kuruluşu, Bizans İmparatoru Anastasius dönemine (491-518) kadar uzanan bu tarihi mekân, coğrafi konum itibarıyla günümüz Mardin sınırları içerisinde yer almaktadır (bk. Procopius, *History of the Wars*, trans. H. B. Dewing, vol. 1, Books 1-2, Harvard University Press, Harvard 1914, s. 81; Michael Weiskopf, "Dārā", *Encyclopaedia Iranica*, VI, (2011), s. 671-672.

35 Simocatta, s.136. Bu arada Procopius, Sasani ve Bizans arasındaki Dara sorunu konusunda ayrıntılı bilgiler aktarmaktadır (bk. Procopius, s. 81, 101, 103, 105, 117, 141).

36 Şirin Beyani, *Eşkanilerin (Partların) Düşüşü ve Sâsânilerin Yükselişi*, çev. Ali Hüseyin Toğay, Selenge Yayınları, İstanbul 2020, s. 107.

37 Bel'amî, s. 1073

38 *Age.*, s. 1077

39 *Mücmelü'l-Tevârih ve'l-kısas*, tsh. Melik el Şûra-i Bahar, Tahran 1318/1939, s. 105.

40 Ebul Kasım, Firdevsî, *Şehname*, tash. Feridun Cüneydi, 3. bs., İntişarat-ı Belh, Tahran 1399/2020, s. 1664.

41 İbnü'l-Belhî, s. 98.

42 Taberî, s. 234.

43 Ya'kübî, s. 205.

44 Seâlibî, s. 412.

45 İbn Miskeveh, *Tecaribü'l-Ümem ve Tehâküb'ül fi Ahbar Muluk'ul el Arap ve el Acem Ümem*, çev. Yahya Kelanter, Meşhed 1373/1994, s. 107.

daha da güçleştirmektedir. Bazı modern araştırmacılar, Göktürk Kağanı Baga Kağan'ın⁴⁶, 589⁴⁷ yılında çıktığı bir seferde başından okla vurulduğu bilgisini verirken,⁴⁸ bazı araştırmacılar ise bundan farklı olarak, Ta-lo-pien'in bir savaşta vücuduna isabet eden bir ok yüzünden 588 yılında öldüğünü belirtir.⁴⁹ Josef Markwart ve Denis Sinor gibi araştırmacılar, okla vurulan bu kağanın adını Chuluohou olarak kaydeder.⁵⁰ Ancak Peter Golden, "The Great King of the Türks" adlı makalesinde G. Uchida isimli araştırmacının görüşüne yer vererek Chuluohou'nun Türk rakipleriyle yaptığı çatışmada öldüğü bilgisini aktarması, ilgili konuda kesin bir sonuç almamızı engellemektedir.⁵¹ Bununla birlikte, yukarıda bahsedilen hususu yani okla vurulan kağanın tam olarak Arap ve Fars kaynaklarında geçen Save, Şabe veya Sabe olup olmadığı konusunu kesin bir dille ifade etmek zordur. Ancak ilerleyen bölümlerde de ifade edeceğimiz gibi, bu konu hakkında bilgiler veren Arap ve Fars kaynakları, Sasaniler ile savaşan Göktürk Kağanı'nın da okla öldürüldüğünden bahseder. Keza bu kağanın ölüm tarihi de Baga Kağan'ın ölüm tarihine yakındır. Bu açıdan Behram Çubin ile muharebeye giren Göktürk Kağanı'nın ölüm nedeni ve tarihini esas almamız durumunda, onun Baga Kağan olma ihtimali mümkündür.

Diğer yandan Peter Golden'ın kaleme aldığı iki farklı çalışmasında, Bağa Kağanı önce Tardu⁵² daha sonra bu görüşünden vazgeçerek Baga /Chuluohou⁵³ olarak tanıtması işimizi güçleştirmiştir. Lâkin Denis Sinor⁵⁴ ve Grousset'in⁵⁵ gerek Tardu'nun ölüm yılını 603 olarak işaret etmeleri gerekse ölüm sebebinin ok yüzünden olmadığını belirtmeleri bizi, Behram Çubin ile muharebe edenin Tardu Kağan olmadığı sonucuna götürür. Kısaca ilgili durum henüz kesinleşmediğinden ötürü, Sasaniler ile mücadele eden Göktürk Kağanı'nı "Türk Kağan" şeklinde belirtmeyi uygun gördük. Bunun dışında, Behram Çubin ile mücadele edecek olan Türk Kağan'ın halefinin adının ne olduğu konusu da tartışmalıdır. Bazı araştırmacılar Türk Kağan'dan sonra oğlu Bermude'nin⁵⁶ Göktürklerin başına geçtiğini yazmaktadır.⁵⁷ Dîneverî bundan farklı

46 Josef Markwart, *İranşehr Ber Mebani Coğrafya-yi Moses Khorenetsi*, çev. Mir Ahmedi, İntişârât-ı İttılaat, Tahran 1371/1992, s. 133.

47 Denis Sinor, Baga Kağa'nın iktidar yılını (587–588) olarak aktarır (Denis Sinor, "the Establishment And Dissolution of the Türk Empire", *History of Civilization of Central Asia*, Cambridge University Press, Cambridge 1990, s. 306).

48 Ahmet Taşağıl, *Göktürkler I-II-III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003, s. 49.

49 Saadetin Gömeç, *Kök Türk Tarihi*, Berikan Yayınları, 2011, s. 71.

50 Markwart, s. 133; Sinor, s. 306.

51 Peter Golden, "The Great King of the Türks", ed. Lars Johanson, *Turkic Languages*, XXX/1, (2016), s. 419.

52 Peter Golden, *An Introduction to the History of Turkic Peoples*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1992, s. 133.

53 Peter Golden, "The Great King of the Türks", s. 26.

54 Sinor, s. 305.

55 Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, Ankara 2011, s. 102.

56 Seâlibî, bu adı "Permud", Dîneverî, "Permude", Taberî ise "Bermuze" şeklinde kaydetmiştir. Zeki Veli Togan bu isimlerden farklı olarak "Yer-tegin" adını tercih etmiştir (Seâlibî, s. 417; Dîneverî, s. 51, Taberî, s. 234; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1981, s. 75). Bu arada Chavannes kaleme aldığı eserinde Bermude'nin, Türklerin tebaası olan küçük Soğd hanedanlarından birinin kağanı olduğunu yazar (Edouard Chavannes, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, çev. Mustafa Koç, Selenge Yayınları, Ankara 2007, s. 271).

57 Gumilev, s. 165; Chavannes, s. 271.

olarak Biltekin isminden bahsetmektedir.⁵⁸ Oysa bu iki ayrı şahsiyeti Arap ve Fars kaynaklarına göre ele aldığımız zaman ortaya farklı sonuç çıkmaktadır. Örneğin Bermude'nin, Behram Çubin karşısında yenilgiye uğrayarak barış istemek zorunda kalması, onun Arap ve Fars kaynaklarında zayıf bir kişi olarak yanıtılmasına neden olacaktır. Buna karşılık Biltekin'in⁵⁹ Behram Çubin ile barış yapması ve hatta bu barışın bizzat Behram Çubin'in eski defterleri açarak ikna etmeye çalışmasıyla gerçekleşmesi, Behram'ın Biltekin karşısındaki imajının zedelenmesine sebebiyet verecektir.⁶⁰ Sonuç olarak burada yanıtlanması gereken asıl soru, Bermude ve Biltekin'in gerçekten farklı kişiler olup olmadığı sorusudur. Bu konuda çoğu kaynakların Bermude'den bahsetmesi, Bermude ve Biltekin'in aslında aynı kişi olduğu sonucuna götürür. Buna ek olarak, Biltekin'in gerçekten Behram Çubin'in elde ettiği başarılarına gölge düşürecek güçte olmadığı gerçeği vardır. Zira Behram Çubin, Türk Kağan'a karşı kazanacağı zaferden sonra Türk ordusu kendi içinde güç kaybedecektir.

Muharebenin Nerede ve Ne Zaman Olduğu Problemi

Sasanilerin ve Göktürklerin tam olarak hangi bölgede muharebe yaptığı konusu da net değildir. Zira bu konuda kaynaklar tutarlı bilgiler aktarmamaktadır. Örneğin Seâlibî, Türk Kağan'ın İran üzerine sefere çıktığı zaman öncelikle 100 bin kişilik ordusu ile Belh'i ele geçirdiğini yazar.⁶¹ Bu açıdan kendisi muharebenin tam nerede olduğu konusunu açıklamaz. Taberî ise Göktürk ordusunun Badgis ve Herat'ı geçtikten sonra Sasaniler ile karşılaştığını ifade etmekle yetinmiştir.⁶² İbn Miskeveyh de Göktürk ordusunun Badgis bölgesine geldiğini yazar.⁶³ Gerdizi'nin ise bu muharebenin daha geniş bir bölgede yani Türkistan'da vuku bulunduğunu yazması, konuyu daha karmaşık hâle getirmektedir.⁶⁴ Fakat Dîneverî bu konuda daha açık konuşarak, iki ordunun Herat bölgesinde karşılaştığını kaydeder.⁶⁵ Bu konuda Ermeni tarihçi Sebeos'un da görüşüne bakıldığında, kendisi Belh ve Herat bölgesini işaret eder.⁶⁶

58 Dîneverî, s. 60.

59 Franz Altheim kaleme aldığı eserinde Biltekin veya diğer bir isimle Yeltekin hakkında bazı önemli bilgiler aktarmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Altheim, s. 418-420).

60 Dîneverî eserinde, Behram Çubin, Türk Kağan ile yaptığı muharebeden sonra, Horasan bölgesinde bulunan Sasani askerlerini yanına çağırarak, Biltekin'in peşine düşer. Tirmiz yakınlarında karşılaşan iki ordu da endişe içerisine girer. Behram ve Biltekin aralarında barış yapmak için birbirlerine elçi gönderir. Behram, Biltekin'e gönderdiği mektupta şunu ifade eder: "Sizler (Göktürkler), daha önce bizim Şahımız olan Piruz'u öldürdünüz. Ama bizler bu kanın intikamını almak yerine sizler ile barış yaptık. Şimdi aynı barışı sizlerden bekliyoruz." Dîneverî'nin aktardığından yola çıkarak, Behram'ın, Biltekin ile olası muharebeyi göze almadığı anlaşılmaktadır. Dîneverî devamında Biltekin'in, Behram'ın gönderdiği mektubu okuduktan sonra, bu barışın olması için öncelikle Sasani şahının bu barış anlaşmasını teyit etmesi gerektiğini söylediğinden bahseder. Behram da bu durumu kabul ederek bir elçisini, Hürmüz'e gönderir. Hürmüz de bu barışı onaylayarak Biltekin'i, Sasani sarayına davet eder (Dîneverî, s. 60).

61 Seâlibî, s. 413.

62 Taberî, s. 234.

63 İbn Miskeveyh, s. 107.

64 Gerdizi, *Zeynü'l-Ahbâr*, nşr. Abdulhay Habibi, İntişârât-ı Dünya, Tahran 1363/1987, s. 90.

65 Dîneverî, s. 59.

66 Sebeos, *The Armenian History Attributed to Sebeos*, trans. Robert W. Thomson, Comm. James Howard-Johnston, Liverpool University Press, Liverpool 1999, s. 168.

İlgili konuyu modern araştırmacılar da ele almıştır. Mesela kadim İran tarihi alanında dikkate değer çalışmaları olan Richard Frye, iki ordunun Herat yakınlarında savaştığını yazar.⁶⁷ İlgili tartışmaya dâhil olan Nina Pigulevskaia bu muharebenin Belh bölgesinde olduğunu belirtirken,⁶⁸ Nikolayeviç Gumilev⁶⁹, Peter Golden⁷⁰ ve İneyatullah Reza, Herat bölgesini işaret eder.⁷¹ Shapur Shabazi de Behram Çubin'in önce Göktürklerin kontrolündeki Belh'i ele geçirdiğini, akabinde Ceyhun'u geçerek onlarla muharebe ettiğini yazar.⁷² Modern araştırmacıların da bu muharebenin tam olarak nerede olduğu konusunda hemfikir olmamalarının en önemli nedeni, onların da Arap ve Fars kaynaklarına dayanarak bu konuyu açıklamalarıyla ilgilidir. Anlaşılabileceği üzere çoğu kaynaklar bu muharebenin Herat veya Belh bölgesinde meydana geldiği üzerinde durmuşlardır. Herat ve Belh şehirlerinin coğrafi özelliklerine baktığımızda, Belh'in dağın eteklerinde kurulmuş engebeli bir şehir olduğunu, buna karşılık Herat'ın ise düzlük bir coğrafyada yer aldığını göz önünde bulundurursak, bahsedilen muharebenin Herat'ta vuku bulduğu ihtimalinin daha kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz.

Muharebenin nerede olduğu sorusu kadar, hangi tarihte gerçekleştiği hususu da bir o kadar önemlidir. Fars ve Arap kaynakları, örneğin Taberî ve İbn Miskeveyh bu muharebenin Sasani Şahı Hürmüz'ün saltanatının (579-590) 11. yılından sonra vuku bulduğunu yazmaktadır.⁷³ Anlaşılabileceği üzere Hürmüz'ün iktidar yılı hesapladığında ilgili kaynakların belirttiği, "...11. yılından" ifadesi 590 yılını kapsamaktadır. Oysa Ermeni tarihçi Sebeos bu muharebenin 589 yılında gerçekleştiğini yazmaktadır.⁷⁴ Richard Frye, Denis Sinor ve Beate Dignas – Engelbert Winter⁷⁵ gibi araştırmacılar da Sebeos'un verdiği tarihi dikkate alarak aynı yılı kabul etmektedirler. Bu konuda 589 yılını esas almamız daha mantıklı gözükmektedir. Çünkü kabaca ifade edecek olursak; Behram Çubin'in Göktürkler ile yapacağı muharebeden sonra Hürmüz'e isyan etmesi ve ardından devleti ele geçirmesi 590 yılına denk gelecektir. Oysa Behram'ın tüm bu faaliyetlerini aynı yıl içinde yani 590'da yapması pek muhtemel gözükmemektedir.

Göktürk Ordusunun Büyüklüğü Hususundaki Sayısal Çelişkiler

Buradaki bir başka problem, iki ordunun sahip olduğu asker sayısı ile alakalıdır. Çoğu Arap ve Fars kaynakları Behram Çubin'in 12 bin askerden oluşan orduya sahip olduğu konusunda mutabıktırlar.⁷⁶ Ancak ilgili kaynaklar, Göktürklerin ordu büyüklüğü konusunda hemfikir

67 Richard N. Frye, *The History of Ancient Iran*, s. 334.

68 Nina Pigulevskaia, *Şehirha-yi İran Der Ruzigâr-ı Partıyan ve Sâsânîyân*, çev. İneyatullah Rıza, İntişârât-ı İlmî ve Ferhengi, Tahran 1372/1993., s. 115.

69 Gumilev, s. 160-162.

70 Peter Golden, *An Introduction to the History of Turkic Peoples*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1992, s. 132.

71 İneyatullah Reza, *İran ve Türkan Der Ruzigâr-ı Sâsânîyan*, İntişârât-ı İlmî ve Ferhengi, Tahran 1389/2010. s. 114.

72 Shabazi, s. 514-522.

73 Taberî, s. 234; İbn Miskeveyh, s. 107.

74 Sebeos, s. 168.

75 Richard N. Frye, "The Political History of Iran Under the Sâsânîans", *The Cambridge History of Iran*, 3/1, Cambridge University Press, (New York 1983), s. 163; Sinor, s. 329; Beate – Winter, s. 42.

76 İbn Miskeveyh, s. 107; Seâlibî, s. 414; Taberî, s. 234. Ya'kûbî, s. 205; Mes'ûdî, s. 150.

değildir. Örneğin, Taberî,⁷⁷ Bel'amî⁷⁸ ve İbn Miskeveyh⁷⁹ gibi tarihçiler Göktürklerin ordu büyüklüğünün 300 bin askerden teşkil olduğunu yazarken, yazarı bilinmeyen *Mecmüel el Tevarih*,⁸⁰ Firdevsî,⁸¹ Mes'ûdî⁸² ve Dîneverî⁸³ bu sayıyı daha da ileri götürerek 400 bin olarak aktarırlar. Anlaşılacağı üzere Fars ve Arap kaynakları, Göktürklerin asker sayısını Sasanilerin çok üstünde göstermişlerdir. Bu konuda Artur Christensen'in görüşü de oldukça önemlidir. Zira kendisi, Arap ve Fars kaynaklarından farklı olarak Göktürklerin asker sayısını 100 bin olarak açıklar.⁸⁴ Christensen'in ifade ettiği bu sayı, her ne kadar Arap ve Fars kaynaklarının belirttiği sayıların aşağısında olsa da onun aktardığı bu sayıya da ihtiyatla yaklaşmamız gereklidir. Zira kaynaklardan öğrendiğimize göre, bu dönemde Göktürk Devleti içinde bazı iç sorunlar yaşanmaktaydı.⁸⁵ O yüzden Göktürkleri idare eden Türk Kağan'ın bu iç sorunlar karşısında, Arap ve Fars kaynaklarının veya Christensen'in belirttiği bu kadar büyük bir ordu ile Sasaniler üzerine sefer düzenlemesi mümkün gözükmemektedir. Bu açıdan, Göktürklerin asker sayısının Sasanilere göre daha az olması kuvvetle muhtemeldir.

Bunun dışında, Göktürklerin ordusunda Belami'nin ifadesiyle 100 aslan ve 200 fil vardı.⁸⁶ Fakat Firdevsî bu konuda 1.200 filden bahseder.⁸⁷ Ya'kübî ise bunlardan farklı olarak Türk Kağan'ın yanında müneccimlerin ve büyücülerin olduğundan bahseder.⁸⁸ Behram Çubin'in ordusunda ilginç olan husus, sadece başka yaşında (yaşını geçmiş) olan askerleri ordusuna dâhil etmesiydi.⁸⁹ Bu komutanın, neden bu yöntemi uyguladığını kaynaklar net olarak cevaplamamaktadır. Bu konuda fikir bildiren Christensen, "Behram Çubin'e göre 40 yaşındaki askerlerin daha tecrübeli oldukları" görüşünü aktarmıştır.⁹⁰

Behram Çubin'in Göktürkler Üzerine Seferi

Daha önce değindiğimiz gibi Sasani şahı Hürmüz, Göktürklerin İran üzerine yapacağı seferi bertaraf edebilmek için Behram Çubin'i komutan olarak seçer. Bazı kaynaklar Hürmüz'ün, Behram'ı muharebeye göndermeden önce yanına çağırdığından bahseder. Örneğin Firdevsî, *Şehname* adlı mübalağalı eserinde Hürmüz'ün Göktürkler ile muharebe mi yoksa barış mı

77 Taberî, s. 233

78 Bel'amî, s. 1073.

79 İbn Miskeveyh, s. 107.

80 *Mecmüel el Tevarih*, s. 105.

81 Firdevsî, s. 1659.

82 Mes'ûdî, s. 51.

83 Dîneverî, s. 59.

84 Christensen, s. 69.

85 Sinor, s. 305.

86 Bel'amî, s. 1088.

87 Firdevsî, s. 1659.

88 Ya'kübî, C. 1, s. 205.

89 Firdevsî, s. 1666.

90 Christensen, s. 77.

yapmalıyım?’ diye sorarak bu konuda Behram’ın görüşünü almak istediğini; Behram’ın da bu soru karşısında, “muharebe hazırlığında olan Göktürlere barış teklifinde bulunmanın bizleri küçük düşüreceği bu nedenle de muharebeden başka çare olmadığı” cevabını verdiğini yazar.⁹¹ Hürmüz de aldığı cevaptan sonra onu komutan olarak tayin edip Göktürkler üzerine sefere göndermeye karar verir. Bu arada Hürmüz bir müneccimini yanına çağırarak ondan, Behram Çubin’in Göktürkler ile yapacağı muharebenin akıbetinin ne olacağı konusunda fala bakmasını emreder. Müneccim de bu emir doğrultusunda baktığı falında; Behram Çubin’in bir çölde, tepsi üzerinde koyun kafası satan bir tacire denk geldiğini ve okunu tepsi üzerine atarak iki kafa aldığını, bu kafalardan birinin Türk Kağan’a diğerinin ise kardeşi Fağfur’a ait olduğunu gördüğünü iletir. Hürmüz tüm bunların ne anlama geldiğini sorunca müneccimi şöyle der: “Behram Çubin kısa zamanda Göktürlere karşı zafer kazanacak; ama ardından Sasani şahına (IV. Hürmüz) karşı isyan edecektir.”⁹² Hürmüz, müneccimin bu sözlerine rağmen Behram’a büyük yetki vererek onu Göktürkler üzerine muharebeye gönderir.⁹³

Burada cevaplanması gereken en önemli soru, Behram Çubin ve Göktürkler arasındaki muharebenin temel nedeninin ne olduğudur? Aslında bu soruyu, Bizans ve Fars kaynaklarının yardımıyla, farklı bir perspektifle değerlendirmek mümkündür. Örneğin Simocatta, eserinde Türklerin (Göktürklerin) önceden Persliler (Sasaniler) ile anlaşma yaptığını ve bu anlaşma sonucunda Perslilerin Türklere vergi ödemek zorunda olduğunu; ancak Türk Kağan’ın daha sonra bu anlaşmayı bozup Perslilerden daha fazla vergi talep etmesinin iki devletin karşı karşıya gelmesine neden olduğunu belirtir.⁹⁴ Fakat Fars kaynakları, Behram Çubin ile Türk Kağan arasındaki muharebenin sebebini Simocatta’dan farklı şekilde açıklamışlardır. Örneğin İbnü’l-Belhî, ve İbn Miskeveyh gibi yazarlar kaleme aldıkları eserlerinde, Türk Kağan’ın muharebeden önce Sasani şahı Hürmüz’e bir mektup gönderdiğinden bahseder. Türk Kağan mektubunda, İran topraklarından Rum (Bizans) üzerine gideceğini, bu yüzden kendisinin ve ordusunun geçeceği yolları ve köprüleri Hürmüz’ün şimdiden onarmasını, eğer yol ve köprü yoksa da bunları inşa etmesini istemiştir.⁹⁵ İbnü’l-Belhî ve İbn Miskeveyh’in bahsettiği bu mektuptan hareketle, Türk Kağan’ın gerçekten Bizans üzerine sefer düzenleyeceği ve bu açıdan bakıldığında Sasanileri ele geçirme gibi bir planının olmadığı anlaşılmaktadır. Ama Türk Kağan’ın, ultimatòm şeklinde bu mektubu Hürmüz’e yazması, onun Sasaniler üzerinde etkin olmak istediğini de göstermektedir. Bel’amî de bu konu hakkında bilgi vermektedir. Kendisi, “Sasani şahı Hürmüz’ün, babası dönemindeki Türk Kağan’ın (İstemi Yabgu) hakkımızı gözettiği, buna karşılık bu dayımın oğlunun ise (Türk Kağan) topraklarımıza göz diktiği” sözünü aktararak Sasaniler ve Göktürkler arasındaki muharebenin gerekçesini açıklamaya çalışmıştır.⁹⁶ Sasaniler ve Göktürkler arasındaki muharebeye değinen Lev Nikolayeviç Gumilev’in görüşü de dikkate alınmalıdır. Ona göre, bu

91 Firdevsî, s. 1664.

92 Seâlibî, s. 414.

93 *Age.*, s. 414.

94 Simocatta, s. 116.

95 İbnü’l-Belhî, s. 98; İbn Miskeveyh, s. 107.

96 Bel’amî, s. 1077.

zamanda iki devlet arasındaki muharebenin nedeni İpek Yolu hâkimiyeti ile alakalıydı.⁹⁷ Bu konuda Gumilev'in ileri sürdüğü gerekçe daha ağır basmaktadır. Zira o dönemin en önemli ekonomi ve ticari kazancı, daha çok İpek Yolu üzerinde gerçekleşmekteydi. Sasani ve Göktürk devletleri de bahsedilen kazançlardan mahrum kalmamak için birbirleri ile rekabet etmişlerdir.

Sasani şahı Hürmüz, Göktürklerin yukarıda belirtilen nedenler yüzünden İran'a sefer hazırlığında olduğunu öğrenince, onları durdurmak için öncelikle Hormizd Carabzin adındaki bir adamını Türk Kağan'ın yanına gönderir.⁹⁸ Hormizd Carabzin, Türk Kağan ile görüşüp, Sasani Şahı'nın barış yapmak istediğini bildirir. Dîneverî eserinde, Kağan'ın, Sasani şahının gönderdiği bu kişinin hilesine inanarak ordusunu Horasan'da bekletme kararı aldığını ve bu arada Behram Çubin'in ordusu ile Herat yakınlarına geldiğini yazar.⁹⁹ Bu haberi öğrenen Türk Kağan, Sasani Şahı Hürmüz'ün gönderdiği bu kişinin asıl hedefinin kendisini oyalamak olduğunu anlayınca çok sinirlenir ve askerlerine hemen Hormizd Carabzin'in yakalanmasını emretse de Carabzin çoktan firar etmiştir.¹⁰⁰

Bu arada Türk Kağan Belh şehrine girer.¹⁰¹ Bu haberi duyan Behram Çubin de Fars ve Arap kaynaklarının belirttiği şekilde 12 bin kişilik ordusu ile ivedilikle Göktürkler üzerine yürür. İran şairi Firdevsi, *Şehname* adlı eserinde Behram Çubin'in Göktürkler üzerine düzenlediği muharebeyi uzun ve hamasetli şekilde anlatır. Dîneverî, Türk Kağan'ın, Behram Çubin'in kendi üzerine doğru geldiği haberini duyunca ona bir mektup gönderdiğini kaydeder.¹⁰² Bu arada bazı kaynaklar Türk Kağan'ın başta Behram'ın bu seferinden haberdar olmadığını belirtir,¹⁰³ Dîneverî'nin aktardığı mektupta Türk Kağan'ın, Behram Çubin ile anlaşıp onu kendisine itaat ettirmek istediğini ve bunun karşılığında ona Sasani şahlığını vaadettiğini yazar.¹⁰⁴ Seâlibî, Türk Kağan'ın Behram'a gönderdiği bu mektubu Dîneverî'ye göre daha ayrıntılı şekilde aktarır. Kısaca, Seâlibî'nin aktardığı mektupta, Türk Kağan'ın, Fağfur adındaki kardeşini Behram'ın yanına gönderdiği ve Kağan'ın öncelikle Behram'ın kişisel özelliklerine övgüde bulunduğu, ardından teslim olması durumunda onu Sasani Şahı yapacağı, aksi takdirde onu öldüreceğinden bahseder.¹⁰⁵ Benzer kaynaklar Behram'ın bu mektup karşısında rahatsız olduğu ve bu rahatsızlığını Türk Kağan'a bildirmek için mektup yazdığından söz eder. Mektupta, Behram'ın öncelikle Sasani Şahı Hürmüz'e övgüsü, akabinde her daim ona hizmet edeceği, buraya bizzat şahı tarafından düşmanı olan kağanı avlamak için gönderildiği ve kağanın başını mutlaka şahına göndereceği gibi bilgiler yer alır.¹⁰⁶ Seâlibî, Türk Kağan'ın, Behram'ın kendisine verdiği bu

97 Lev Nikolayeviç Gumilev, *Tarih-i Turan (Turkân-ı Kadim)*, çev. Perviz Z. Şahmersi, İntişârât-ı İhtâr, Tahran 1395/2016, s. 100-101.

98 Christensen, *Destan-ı Behram Çubin*, s. 80.

99 Ebu Hanife Dîneverî, *Ahbâr'üt-Tivâl*, çev. Mahmud Damğani, İntişârât-ı Bünyad-ı Ferheng, Tahran 1371/1992, s. 59.

100 *Age.*, s. 59.

101 Seâlibî, s. 413.

102 Dîneverî, s. 59.

103 Miskeveyh, s. 107.

104 Dîneverî, s. 59.

105 Seâlibî, s. 415.

106 *Age.*, s. 415.

cevaplardan ötürü oldukça öfkelendiğini ve askerlerine Behram Çubin'in ordusundaki herkesin öldürülmesi gerektiğini emrettiğini yazar.¹⁰⁷ Bu arada Çubin, Göktürlere karşı başarılı olmak için bir hile yoluna girdi. Askerlerine, Göktürkler ile karşılaştıklarında önce yavaş muharebe edip ardından firar etmelerini ve daha sonra hızlıca Göktürlere saldırılarını emretti.¹⁰⁸ Dineverî ise bu konuda abartıya kaçarak, Behram'ın 100 seçkin askeri ile Göktürlere pusu kurduğunu yazar.¹⁰⁹ Nihayetinde iki ordu birbirleri ile karşılaşır.

Şekil 1. Behram Çubin ile Türk Kağan'ın muharebesini yansıtan bir minyatür

Kaynak: Ali Hüseyin Toğay – İran Reza Abbasi Müzesi

Bazı Fars kaynakları Behram Çubin'in emrindeki okçuların Göktürk ordusunu güç durumda bıraktığı ve bunun sonucunda Göktürklerin ordusunda bulunan aslan ve fillerin kaçtığından bahseder.¹¹⁰ Gumilev de eserinde Sasani askerlerinin muharebe sırasında attığı bir ok mesafesinin yaklaşık 700 metreye kadar ulaştığını ifade ederek muharebenin seyri hakkında görüş bildirmiştir.¹¹¹ Kısacası bu muharebe sonucunda Göktürkler, Sasaniler tarafından bozguna

107 *Age.*, s. 415.

108 *Age.*, s. 415.

109 Dineverî, s. 59.

110 Bel'amî, s. 1088.

111 Gumilev, s. 160.

uğratıldı.¹¹² İbnü'l-Belhî, kaleme aldığı eserinde muharebe hakkında bazı bilgiler aktarmaktadır. Eserinde, önce iki ordunun karşı karşıya karargâh kurarak eğlendiklerini ve bu eğlence sırasında Behram Çubin'in bir fırsatını yakalayıp Türk Kağan'ın göğsüne ok atarak öldürdüğünü yazar.¹¹³ Simocatta ve Confessor gibi Bizans tarihçileri de tıpkı Arap ve Fars kaynakları gibi Behram'ın Göktürlere karşı muhteşem bir zafer kazandığından bahseder.¹¹⁴ Sasaniler bu muharebe neticesinde bazı önemli siyasi ve iktisadi kazançlar elde etti. Örneğin Behram Çubin, bu zafer sayesinde Hürmüz hükümetinin içte ve dışta daha aktif politika izlemesini sağladı. Bunun dışında Sasani Devleti'ne saldırma niyeti besleyen diğer devletlere de gözdağı verilmiş oldu. Sasanilerin kazanımlarından bir diğeri de Göktürklerden vergi talep etmeleriydi.¹¹⁵ Theophanes bu verginin miktarını 40.000 altın olarak kaydeder.¹¹⁶ Oysa ki bu olaydan önce aynı miktarı Sasani Şahı Hürmüz vergi olarak Göktürlere ödemekteydi.¹¹⁷ Tabi Behram Çubin'in bu muharebe sonucunda birçok değerli ganimetler ele geçirdiğini de belirtmek gerekir.

Behram çok geçmeden Türk Kağan'ın ve kardeşinin başını Sasani Şahı'na gönderir.¹¹⁸ Hürmüz, Behram'ın bu başarılarından dolayı çok mutlu olur ve Tanrıya secde ile şükreder. Ayrıca emri ile yüzlerce gümüşün fakirlere dağıtılmasını ister.¹¹⁹ Bu arada Sasani Şahı, Behram'a hediye olarak değerli gümüşlerin yanı sıra bir de kıymetli hırka gönderir. Behram da bu hırkayı giyer ve askerlerine ihşanlarda bulunur.¹²⁰

Behram, Göktürk tehlikesinin tamamen bittiğini düşündüğü sırada bu sefer Türk Kağan'ın oğlu Bermude sorunu ile meşgul olmak zorunda kalır.¹²¹ Chavannes ve Gumilev eserlerinde Bermude'nin, Behram Çubin'in Göktürlere karşı kazandığı zaferden sonra Baykent şehrine firar ettiğini yazar.¹²² Muhtemelen kendisi bu şehirdeki bir kaleye sığınmak zorunda kaldı. Behram Çubin çok geçmeden askerleri ile birlikte Bermude'nin kaldığı kaleyi kuşattı.¹²³ Bel'amî'nin dediğine göre, Bermude'nin emrinde toplam 100 bin asker bulunmaktaydı.¹²⁴ Elbette Bel'amî'nin aktardığı bu asker sayısının abartılı olduğu ortadadır. Çünkü Behram Çubin'in, Arap ve Fars kaynaklarının belirttiği gibi 12 bin askerle öncelikle 300 veya 400 bin kişilik kuvvetten oluşan Türk Kağan'ı, ardından da 100 bin kişilik orduya sahip Bermude'yi yenmesi pek mümkün gözükmemektedir. Öyle gözüküyor ki bu zamanda Bermude'nin asker sayısı oldukça azdı.

112 Simocatta, s. 116.

113 İbnü'l-Belhî, s. 98; *Mecmuel el Tevarih*, s. 105; Taberî, s. 234; Seâlibî, s. 416.

114 Theophanes, s. 385; Simocatta, s. 116.

115 Simocatta, s. 116.

116 Theophanes, s. 385.

117 Theophanes, s. 385.

118 Seâlibî, s. 416.

119 *Age.*, s. 417.

120 *Age.*, s. 417.

121 *Age.*, s. 418, Mes'ûdî, s. 51.

122 Gumilev, s. 165; Chavannes, s. 491.

123 Nöldeke, s. 390.

124 Bel'amî, s. 1087.

Seâlibî eserinde, Behram Çubin'in kendi askerlerini, "Bermude ve askerlerine karşı ihtiyatlı davranmaları; zira Bermude'nin babası ve amcasının intikamını onlardan almak istediği" konusunda uyardığını yazar. Devamında, Behram Çubin ile mücadeleye girişen Bermude'nin de kendi askerlerine, Sasanilerden intikam almak için onların yok edilmesi gerektiğini söylediği bilgisini kaydeder.¹²⁵ Kaynaklar, Behram Çubin ve Bermude'nin tam olarak nerede karşı karşıya geldiği hususunda hemfikir değildir. Örneğin Dîneverî, iki ordunun Tirmiz yakınlarında muharebe ettiğini yazarken,¹²⁶ Seâlibî bundan farklı olarak Baykent şehrini işaret etmektedir.¹²⁷ Bu konuda Arap ve Fars kaynaklarını referans alan Chavannes de bu muharebenin Baykent'te olduğunu yazar.¹²⁸ Behram Çubin ve Bermude arasındaki muharebe de Behram'ın lehine sonuçlanır. Hezimete uğrayan Bermude, bir elçisi vasıtasıyla Behram'a barış teklifinde bulunup, Sasanilere tabi olacağını bildirir.¹²⁹ Seâlibî eserinde, muharebe sonrasında Behram Çubin ile Bermude arasında geçen bazı konuşmalar hakkında bilgiler verir.¹³⁰ Behram, Bermude'nin akıbetinin ne olacağı konusunda bir elçisi vasıtasıyla, Sasani Şahı'na danışır. Hürmüz de Behram'dan, Bermude'nin yanına gönderilmesini ister.¹³¹ Ama *Farsname*'de, bundan farklı olarak Bermude'nin Behram ile yaptığı muharebede öldürüldüğü yazar.¹³²

Behram Çubin, Bermude'yi muharebede kazandığı değerli ganimetler ile birlikte Sasani sarayına gönderdi.¹³³ Saraya ulaşan Bermude'yi Sasani Şahı Hürmüz karşıladı. Bermude, şahı gördükten sonra atından inip onu selamladı.¹³⁴ Ardından kendisiyle birlikte getirdiği değerli ganimetleri şaha sundu. Ama şahın yanındaki nüfuzlu kişiler Behram Çubin'in ihanet içerisinde olduğunu söyleyince şah şaşırıldı. Zira onlara göre, bu değerli ganimetler içerisinde Siyavuş'un küpeleri, altın tacı ve mücevherleri yoktu.¹³⁵ Bu olay, Behram Çubin ve Hürmüz arasındaki iyi ilişkilerin zedelenmesine yol açtı. Gerdizi eserinde, bunun nedenini Hürmüz'ün Azin adındaki vezirine bağlar. Çünkü bu vezir, Behram Çubin'i kıskandırdığı için Behram'ın değerli eşyaları şaha göndermediği iftirasında bulunur.¹³⁶ Bel'amî ve Taberî de Behram Çubin ve Hürmüz arasındaki ilişkinin bozulma sebebinin tıpkı Gerdizi'nin ifade ettiği gibi Hürmüz'ün vezirine bağlar.¹³⁷

Sasani Şahı Hürmüz daha sonra vezirinin de tahrirleriyle Behram Çubin'e bir mektup yazarak, göndermediği değerli ganimetleri göndermesini emreder. Hürmüz bu mektubun yanında,

125 Seâlibî, s. 418.

126 Dîneverî, s. 59.

127 Seâlibî, s. 416.

128 Chavannes, s. 491.

129 Seâlibî, s. 419.

130 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Seâlibî, s. 415-416.

131 Mes'ûdî, s. 51; Seâlibî, s. 419.

132 İbnü'l-Belhî, s. 98.

133 Taberî, s. 234.

134 Seâlibî, s. 420.

135 *Age.*, s. 421.

136 Gerdizi, s. 91.

137 Taberî bu vezirin adını, Erihsiz olarak zikrederken, Bel'amî ise Yezdan Behş şeklinde kaydeder (Taberî, s. 51; Bel'amî, s. 1079).

Behram'ı küçük düşürmek için ona bir de kadın elbisesi gönderir.¹³⁸ Behram, Hürmüz'ün gönderdiği mektup ve kadın elbisesi karşısında oldukça rahatsız olur. Buna karşılık Hürmüz'e mektup yazarak ona Hüsrev'in kızı olarak hitap eder. Daha sonra¹³⁹ askerlerini yanına çağırıp durumu onlarla paylaştıktan sonra, Hürmüz'ün ne kadar sitemkâr ve kötü niyetli olduğundan bahseder. Behram'ın askerleri de "Hürmüz kime vefalı davranmış ki size vefalı davranınız!" şeklinde cevap vererek Hürmüz'e karşı Behram'ı destekleyeceklerini gösterirler.¹⁴⁰ Yaşanan bu gelişmelerden sonra Behram Çubin, Sasani Şahı Hürmüz'e isyan bayrağı açar.¹⁴¹ Behram'ın bu isyan hareketini duyan Hürmüz, yaptıklarından pişman olup Behram'ın gönlünü almaya çalışsa da bu konuda başarılı olamadı. Behram, isyanı simgeleyen eğri bıçakları Hürmüz'e gönderdi. Hürmüz'de buna karşılık kendisine gönderilen eğri bıçakları düzeltip, Behram'a geri gönderdi.¹⁴² Burada bir hususu belirtmekte fayda vardır. Yukarıda Behram Çubin'in neden isyan ettiği konusuna işaret etmiştik. Oysa bazı araştırmacılar Behram Çubin'in isyanı hakkında farklı görüş bildirmişlerdir. Örneğin Sasani tarihi alanında otorite kabul edilen Arthur Christensen; Behram'ın, Göktürlere karşı kazandığı zaferden sonra siyasi açıdan oldukça büyük güç elde ettiğini, bu nedenle Sasani Şahı Hürmüz'ün bu komutanın gücünden çekinerek onu Gürcistan bölgesine, ardından da Bizans üzerine sefere gönderdiğini aktarır. Behram'ın Gürcistan seferinde başarılı olmasına rağmen Aras Nehri civarında Bizans ile yaptığı muharebeyi kaybetmesinden¹⁴³ Hürmüz'ün rahatsız olduğunu ve bu rahatsızlığını kadın elbisesi göndererek göstermesinin Behram Çubin'in isyanına neden olduğunu yazar.¹⁴⁴

Behram Çubin'in isyan hareketi çalışmamızın ana konusunu teşkil etmediğinden ötürü, bu mesele üzerinde ayrıntılı şekilde durmaya gerek yoktur. Ama bu isyan hareketi sonrasında Sasani ülkesinde ne gibi hadiseler yaşandığı konusunu kısaca açıklamakta fayda vardır, zira Behram Çubin'in isyanı sonrasında Göktürlere sığınması çalışmamızı yakından ilgilendirmektedir.

Behram Çubin'in Göktürlere Sığınması

Behram Çubin yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü Sasani idaresine isyan etti. Bu isyan haberini duyan Sasani şahı ve yöneticileri endişe içerisine girdi. Behram Çubin bu isyan hareketinin başarıya ulaşması için planlı şekilde adımlar atmaya çalıştı. Örneğin, öncelikle doğrudan Sasani yönetimi ile muharebe yerine onlar arasında ikilik çıkarmayı daha uygun gördü. Bu amaçla Hürmüz'ün oğlu Perviz adına sikkeler bastırarak, sözde oğlu Perviz'in henüz babası hayatta iken şahlığını ilan ettiği izlenimini yarattı. Çağdaş araştırmalardan edinilen bilgilere

138 Seâlibî, s. 421.

139 Christensen, s. 53.

140 Seâlibî, s. 421.

141 *Age.*, s. 421.

142 Ya'kübî, s. 206.

143 Theophanes, s. 385.

144 Christensen, s. 53; Bu konuda Richard N. Frye da, Christensen'e benzer bilgiler aktarmaktadır. Bk. Richard N. Frye, "The Political History of Iran Under the Sâsânîans", s. 163.

göre bu plan başarıya ulaştı.¹⁴⁵ Perviz, babasının korkusundan Azerbaycan bölgesine firar etmek zorunda kaldı.¹⁴⁶ Behram akabinde Sasani devleti içerisindeki dâhilî karışıklıklardan istifade ederek yanındaki askerler ile birlikte Sasani başkenti Tisfon'a doğru hareket etti. Yaşanan bu gelişmeler, Hürmüz'ün idaresinden memnun olmayan nüfuzlu Sasani yöneticilerinin de işine yaradı. Hürmüz'ün dayıları olan Bistam ve Bendevisi gibi nüfuzlu yöneticiler buna örnektir. Aslında Hürmüz daha önce bu iki dayısını itaatsizlikten ötürü zindana atmıştı. Ancak bir yolunu bulup zindandan firar etmeyi başaran bu iki yönetici, Behram'ın Tisfon'a geldiğini duyunca taraftarları ile birlikte Hürmüz'ü yakalayıp katlettikten sonra yerine oğlu Perviz'i tahta çıkardılar.¹⁴⁷

Sasani tahtına geçen, Hüsrev Perviz'in (590-628) ilk hedefi, devlet için büyük tehlike oluşturan Behram Çubin isyanını bertaraf etmektir. Bu amaçla hemen ordusunu toplayıp Behram'ın üzerine yürüdü. Ermeni tarihçi Sebeos, iki ordu arasındaki muharebenin Zap bölgesinde meydana geldiğini ve Behram'ın lehine sonuçlandığını yazar.¹⁴⁸ Hezimate uğrayan Perviz, Bizans İmparatoru Mauricius'un (582-602) yanına sığınmak zorunda kalır.¹⁴⁹ Bizans İmparatoru ise Perviz'e askerî yardım yapması dışında Sasani ve Bizans ilişkilerini perçinlemek için de kendi kızını Perviz ile evlendirir.¹⁵⁰ Perviz bu olaylar ile meşgulken Behram, Sasani başkentine girip Sasani tahtına oturarak kendisini resmen şah olarak ilan etti (590). Böylelikle onun adı Sasani tarihinde 6. Behram olarak yer alacaktır. Behram ardından kendi adına sikke bastırdı.¹⁵¹ Ama Reşidüddin Hemedânî'ye göre¹⁵² iktidarı bir yıldan kısa sürdü. Çünkü Perviz, yanına aldığı Bizans askerleri ile birlikte Azerbaycan bölgesinde Behram ile yaptığı muharebeyi kazanarak tekrar Sasani tahtına oturdu.¹⁵³

Bu arada Perviz ve Behram arasındaki muharebeden istifade eden Göktürkler, Tohâristan bölgesini ele geçirdi. Perviz tarafından bozguna uğratılan Behram çareyi, Seâlibî'nin ifadesiyle, Bermude'nin oğlu¹⁵⁴ olan Türk Kağan'ın yanına sığınmakta buldu.¹⁵⁵ Türk Kağan, ülkesine sığınan Behram'ı oldukça iyi şekilde karşıladı ve büyük ihtiramlarla buldu. Hatta Franz Altheim'in aktardığına göre, Türk Kağanı, Behram Çubin için bir şehir inşa etmiştir.¹⁵⁶ Türk Kağan'ın neden Behram'a sahip çıktığı konusunda kaynaklar sessiz kalmayı tercih etmiştir. Oysa

145 Beyani, s. 109.

146 Taberî, s. 235.

147 Gregory Abu'l-Farac (Bar Habraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, I, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 166; Sebeos, s. 170; Pigulevskaia, s. 115-116; Mes'ûdî, s. 51.

148 Sebeos, s. 169.

149 Touraj Deryaee, "Wahrām Čōbīn the Rebel General and the Militarization of the Sasanian Empire", *Studies on the Iranian World*, I, (2015), s. 196.

150 Czeplédy, s. 43; Matthew P. Canepa, *The Two Eyes of the Earth Art and Ritual of Kingship between Rome and Sasanian Iran*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California 2006, s. 127.

151 Melikazade Beyani, "Pejuheş-i Der Berayi Behram Şeşom", *Berresiha-yi Tarihi*, S 56, (1354/1975), s. 44.

152 Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu'l-Tevârih*, haz. Muhammed Ruşen, İntişârât-ı Miras-ı Mektep, 1392/2013, s. 848.

153 Sebeos, s. 171.

154 Seâlibî, s. 440.

155 Czeplédy, s. 39; Grousset, s. 97.

156 Franz Altheim, *Sasaniyân ve Hunhâ*, çev. Huşeng Sadıki, 2.bs., İntişârât-ı Farzan, Tahran 1392/2013, s. 420.

Türk Kağan, seleflerinin daha önce Behram Çubin ile muharebeler yaptığını ve onun Göktürlere zor yıllar yaşattığını bilmekteydi. Muhtemelen Behram Çubin ile olan husumetini bir kenara bırakarak, onu Sasaniilere karşı koz olarak kullanmayı düşünmüş olabilir. Bu arada Behram'ın Göktürlere sığındığını duyan Perviz, Türk Kağan'a mektup yazar. Perviz mektubunda, Behram'ın yediği ekmeğe ihanet ettiğini, bu nedenle Göktürlere de ihanet edeceğini söyleyerek onun Sasani ülkesine iade edilmesini ister.¹⁵⁷ Türk Kağan da bu mektuba karşılık, "kendisine sığınan birisini, hiç kimseye teslim etmeyeceğini" bildirir.¹⁵⁸

Anlaşılabacağı üzere Sasani şahı bu dönemde Göktürkler ile olan ilişkilerini bozmamak için siyasi bir adım atmaktan kaçınmıştır. Ama kendisi bu konuda boş durmayarak Hormizd Carabzin adındaki en kurnaz adamını değerli hediyeler eşliğinde Türk Kağan'ın yanına gönderir. Aslında bu kişinin asıl hedefi, Behram Çubin'ı öldürmektir.¹⁵⁹ Carabzin her ne kadar Kağan ile görüşüp onun Behram hakkındaki fikrini değiştirmeye çalışsa da bu konuda başarılı olamamıştır.¹⁶⁰ Carabzin de farklı bir plan çerçevesinde, kağanın eşi ile görüşüp Behram'ın öldürülmesi konusunda onunla işbirliği yaptı.¹⁶¹ Seâlibî'nin aktardığına göre, kağanın eşi ve Carabzin, Behram'ın öldürülmesi için tuttukları suikastçiye 1000 dirhem ödemiştir.¹⁶² Kağan'ın eşinin, Behram Çubin'e daha önce Göktürkler ile yaptığı muharebelerde yakın akrabalarını öldürdüğü için öfkeli olması kuvvetle muhtemeldir. Nihayetinde Behram Çubin, tutulan suikastçi tarafından zehirli bir hançer ile öldürüldü.¹⁶³ Taberî eserinde, Türk Kağan'ın Behram'ın öldürüldüğü haberini duymasından sonra üzüldüğü ve bu durumu (bazı kaynaklarda kardeşi, bazı kaynaklarda ise eşi olarak geçen) Kürdiye'ye haber verdiği ve onun yanında olan kardeşi Natra'nın Kürdiye ile evlenmesini istediği, ancak Kürdiye'nin buna sıcak bakmadığı bilgisini aktarmaktadır.¹⁶⁴

Sonuç

Göktürk-Sasani ilişkileri veya daha spesifik bir ifadeyle, Behram Çubin ve Göktürk muharebesi üzerine odaklanan ayrıntılı bir çalışmanın olmadığı anlaşılmaktadır. Daha çok Behram Çubin'in Göktürkler ile siyasi münasebetlerini ele alan yukarıdaki inceleme, Sasani ordusunun Göktürkler karşısında aldığı yenginin Behram Çubin'in prestijini nasıl arttırdığını buna karşılık Sasani Şahı Hürmüz'ün neden Behram Çubin ile karşı karşıya kaldığının yanı sıra Göktürklerin, Behram Çubin ile Sasani hükümeti arasında cereyan eden çatışmada nasıl bir

157 Seâlibî, s. 440.

158 Christensen, s. 149.

159 *Age*, s. 150.

160 Christensen, Türk Kağan ve Hormizd Carabzin'in'in, Behram Çubin hakkında yaptıkları konuşmalar hakkında ayrıntılı bilgi vermektedir. Bk. Christensen, s. 150-151.

161 Seâlibî, s. 442.

162 Seâlibî, s. 442.

163 Gumilev, s. 166.

164 Taberî, s. 239.

tavır takındığı konusunda fikir verebilme gayesiyle hazırlanmıştır. Bu bağlamda ilgili çalışmanın literatürde küçük de olsa bir boşluğu doldurduğunu iddia edebiliriz.

Sasani ve Göktürk ilişkileri bilhassa IV. Hürmüz zamanında kritik bir sürece girdi. Selefi zamanında Göktürkler ile çözüme kavuşmayan ticari ve politik sorunlar Hürmüz'ü zor durumda bıraktı. Behram Çubin bu sorunları kökünden halletme görevini üstlense de kesin bir başarı elde ettiği söylenemez. Ancak Behram Çubin'in Göktürk saldırılarını kısmen de olsa durdurması, Sasani Devletine iki önemli avantaj sağladı. Bunlardan ilki, Sasanilerin Orta Asya bölgesinde etkin bir devlet konumuna ulaşmaları, ikincisi de Göktürklerin tekelinde bulunan bazı stratejik İpek Yolu şehirlerinin Sasanilerin kontrolüne girmesiydi. Bu durum Sasanilerin siyasi ve iktisadi açıdan güçlenmesini sağladı. Tabii Göktürklerin Sasaniler ile yaptıkları muharebelerde hezimete uğramalarına rağmen, bu onların sonu anlamına gelmemekteydi. Zira Göktürkler bu yenilginin intikamını almak için Hüsrev Perviz döneminde Kafkaslar üzerinden Sasanilere karşı akınlar düzenleyerek onları güç durumda bırakacaktı. Fars ve Arap kaynakları, Eşkani soyundan olan Behram Çubin'in Göktürlere karşı kazandığı zaferler sayesinde onu övgüye layık görseler de bu komutanın asıl başarısı, IV. Hürmüz'e karşı isyan ederek Sasani tahtını ele geçirmesiydi. Bu hadise, Sasani saltanatının ciddi şekilde sarsılmasına neden oldu.

KAYNAKÇA

- Ali b. Hüseyin Mes'ûdî, *Murûc ez-Zeheb*, çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, Ankara 2004.
- Altheim, Franz, *Sasaniyân ve Hunhâ*, çev. Huşeng Sadıki, 2.bs., İntişârât-ı Farzan, Tahran 1392/2013.
- Gregory Abu'l-Farac (Bar Habraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, I, çev. Ömer Rıza Doğrul, Türktarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Bel'amî, Ebû Ali, *Tarih-i Belamî*, tsh. Muhammed Taki Bahar – Muhammed Pervin Genabadi, İntişârât-ı Zavar, Tahran 1353/1974.
- Beyani, Melikazade, “Pejuheş-i Der Berayi Behram Şeşom”, *Berresiha-yi Tarihi*, LVI, (1354/1975), s. 1-23.
- Beyani, Şirin, *Eşkanilerin (Partların) Düşüşü ve Sâsânilerin Yükselişi*, çev. Ali Hüseyin Toğay, Selenge Yayınları, İstanbul 2020.
- Boulnois, Luce, *The Silk Road*, trans. Dennis Chamberlian, New York 1966.
- Canepa, Matthew P., *The Two Eyes of the Earth Art and Ritual of Kingship between Rome and Sasanian Iran*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, California 2009.
- Christensen, Arthur, *Destan-ı Behram Çubin*, çev. Menije A. Aheni, İntişârât-ı Tahuri, Tahran 1385/2006.
- Chavannes, Edouard, *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*, çev. Mustafa Koç, Selenge Yayınları, Ankara 2007.
- Christopher, Beckwith, *The Tibetan Empire in Central Asia*, Princeton University Press, Princeton 1987.
- Beckwith, Christopher I, *Empires of The Silk Road A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton University Press, Princeton/Oxford 2009.
- Czeglédý, Károly, “Bahrâm Čöbîn and the Persian Apocalyptic Literature”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, Akadémiai Kiadó, VIII, (1958), s. 21-43.
- Daryae, Touraj, *Sâsânîan Persia The Rise and Fall of an Empire*, New York 2009.
- _____, “Wahrâm Čöbîn the Rebel General and the Militarization of the Sasanian Empire”, *Studies on the Iranian World*, I, (2015), s. 193-202.
- Dignas, Beate – Engelbert Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity Neighbours and Rivals*, Cambridge University Press, New York 2007.
- Dîneverî, Ebu Hanife, *Ahbâr'üt-Tivâl*, çev. Mahmud Damğani, İntişârât-ı Bünyad-ı Ferheng, Tahran 1371/1992.
- Ebul Kasım Firdevsî, *Şehname*, tash. Feridun Cüneydi, 3. bs., İntişârât-ı Belh, Tahran 1399/2020.
- Ebû Mansûr Seâlibî, *Ğureru Ahbâri Mülûki'l-Furs ve Siyerihim*, tsh. H. Zotenberg, Paris 1900.
- Ebu Muhammed el-Makdisî *Ahsenü'l-Takasim*, çev. Alinaki Münzevi, İntişârât-ı Kumeş, Tahran 1385/2006.
- Enoki, K, “The Origin of the White Hun or Hephthalites”, *East and West*, III, (1995), s. 231-237.
- Frye, Richard, N, *The History of Ancient Iran*, C. H. Beck, München 1983.
- _____, “The Political History of Iran Under the Sâsânîans”, *The Cambridge History of Iran*, vol. 3 (1), ed. Ehsan Yarshater, Cambridge, University Press, New York 1983.
- Gibb, H.A.R, *The Arab Conquests in Central Asia*, Andesite Press, London 1923.
- Golden, Peter, *An Introduction to the History of Turkic Peoples*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1992.
- Golden, Peter, “The Great King of the Türks”, *Turkic Languages*, XXX/1, (2016), s. 26-60.
- Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, çev. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, Ankara 2011.
- Gumilev, Lev Nikolayeviç, *Tarih-i Turan (Turkân-ı Kadim)*, çev. Perviz Z. Şahmersi, İntişârât-ı İhtâr, Tahran, 1395/2016.

- Gömeç, Saadettin, *Kök Türk Tarihi*, Berikan Yayınları, 2011.
- Gerdizî, *Zeynü'l-Ahbâr*, nşr. Abdulhay Habibi, İntişârât-ı Dünya, Tahran 1363/1987.
- Harmatta, J – B. A. Litvinsky, “Tokharistan and Gandhara under Western Türk Rule (650–750)”, *History of Civilizations of Central Asia*, III, (1992), s. 358-383.
- İbn Miskeveh, *Tecaribü'l-Ümem ve Tehâküb'ül fi Ahbar Muluk'ul el Arap ve el Acem Ümem*, çev. Yahya Kelanter, Meşhed 1373/1994.
- İbnü'l-Belhî, *Farsname*, tsh. Nicholson Rayned, Tahran 1385/ 2006.
- İbn Vâzih el-Ya'kübî, *Tarih-i Ya'kübî*, I, çev. Muhammed İbrahim Ayeti, İntişarat-ı İlmi Ferhendi, Tahran 1382/2003.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötügen Yayınları, Ankara 1997.
- Karname-i Erdeşîr-i Babekan*, Farsça ve Pehleviceden çev. Ali Hüseyin Toğay, Selenge Yayınları, İstanbul 2022.
- Konukçu, Enver, “Akhunlar”, I, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 1310-1318.
- Markwart, Josef, *İranşehr Ber Mebani Coğrafya-yi Moses Khorenetsi*, çev. Mir Ahmedi, İntişârât-ı İttılaat, Tahran 1371/1992.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin, *Mürüçü'z-Zeheb*, çev. Ebulkasım Pâyende, 10. bs., İntişarat-ı İlmi Ferhengi, Tahran, 1396/2017.
- Mücmelü't-Tevârih ve'l-kısas*, tsh. Melik el Şûra-i Bahar, Tahran 1318/1939.
- Nicholas, Sims-Williams, “The Sasanians in the East A Bactrian archive from northern Afghanistan”, *The Sasanian Era the Idea of Iran*, III (2008), s. 88-103.
- Nöldeke, Theodor, *Tarih-i İraniyan ve Arapha Der Zamani Sâsâniyan*, çev. Abbas Zeryab, İntişârât-ı Asar-i İlmi, Tahran 1378/1999.
- Özcan, Altay Tayfun, *Hazar Kağanlığı ve Etrafındaki Dünya*, 3. bs., Kronik Yayınları, İstanbul 2021.
- Pigulevskaia, Nina, *Şehirha-yi İnan Der Ruzigar-ı Partiyân ve Sâsâniyân*, çev. İneyatullah Rıza, İntişârât-ı İlmi ve Ferhengi, Tahran 1372/1993.
- Pourshariati, Parvaneh, *Decline and Fall of the Sâsâniân Empire*, New York 2008.
- Procopius, *History of the Wars*, I, trans. H. B. Dewing, Harvard University Press, Harvard 1914.
- Protector, Menander, *History of Menander The Guardsman. Introductory Essay, Text, Translation and Historiographical Notes*, trans. R.C. Blockley, Francis Cairns, Liverpool 1995.
- Reşidüddîn Fazlullah-ı Hemedânî, *Câmiu't-Tevârih*, haz. Muhammed Ruşen, İntişârât-ı Miras-ı Mektep, Tahran 1392/2013.
- Reza, İneyatullah, *İnan ve Türkan Der Ruzigâr-ı Sâsâniyan*, İntişarat-ı İlmi ve Ferhengi, Tahran 1389/2010.
- Gyselen, Rika, *Çehar Sipehbed Şehinşah-ı Sasani*, çev. Cyrus Nasrulzade, Istituto italiano per l’Africa e l’Oriente, 2001.
- Sebeos, *The Armenian History Attributed to Sebeos*, trans. Robert W. Thomson, Comm. James Howard-Johnston, Liverpool University Press, Liverpool 1999.
- Shahbazi, Shapur, “Bahram VI Çöbîn,” *Encyclopaedia Iranica*, III/5 (2012), s. 514-522.
- Sinor, Denis, “The Establishment And Dissolution of the Türk Empire”, *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Stein, Aurel, *Ancient Khotan*, Clarendon Press, Michigan 1907.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Tarih-i Taberî*, II, çev. Ebulkasım Pâyende, 11. bs., İntişarat-ı Esatir, Tahran 1398/2019.
- Tafazzoli, Ahmad, *Sasanian Society*, Bibliotheca Persica Press, New York 2000.

Taşagül, Ahmet, *Göktürkler I-II-III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2003.

The History of Theophylact Simocatta, trans. Whitby Michael and Mary Whitby, Oxford University Press, New York 1986.

Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1981.

Theophanes, Confessor, *The Chronicle, Byzantine and Near Eastren History, Ad 284-813*, trans. C. Mango and R. Scott, Clarendon Press, Oxford 1997.

Vaissière, De La Étienne, *Sogdian Traders: A History*, trans. James Ward, Brill, Leiden 2005.

Weiskopf, Michael, "Dārā", *Encyclopaedia Iranica*, VI, (2011), s. 671-672.

Zerrînkûb, Abdülhüseyin ve Ruzbeh Zerrînkûb, *Sâsânîlerin Siyasi Tarihi*, çev. Ali Hüseyin Toğay, Önsöz Yayıncılık, İstanbul 2019.

AN EVALUATION OF BAHRAM CHOBIN'S EXPEDITION AGAINST THE GÖKTÜRK KHAGANATE

Ali Hüseyin TOĞAY*

This study, by emphasizing the background of the battle between Bahram Chobin and the Göktürks, aims to reveal the importance of its results, especially for the Sassanids, in the light of both ancient and modern sources.

Towards the end of the Late Antiquity western and central Asia was dominated by two powerful states. One of these states was the Sassanids, and the other was the Göktürks, which was the first state in history to bear the name of Türk. While the Sassanids ruled over Mesopotamia and the Caucasus, and particularly in Iran, the Göktürks dominated Central Asia both politically and commercially.

The first political and commercial relations between the Sassanids and Göktürks started during the reigns of Sassanid Shah Khosrow Anoushirvan and Western Göktürk leader Istemi Yabghu. The two rulers made an alliance against the White Huns, that has controlled some strategically and commercially important cities of Central Asia since the 5th century AD. As part of their alliance Anoushirvan and Istemi Yabghu attacked the White Hun state and ultimately divided the lands of the White Hun lands among themselves. However, the friendship between the two leaders would be short-lived. Both states wanted to seize the control of the historical Silk Road, which started from China and extended all the way up to the Mediterranean.

With the reign of Hormuzd IV' ((531-579), Sassanid and Göktürk rivalry became even more intense. Especially the Göktürk raids on the eastern borders of the Sassanids left the Hormuzd government in a difficult situation. Meanwhile, other states that were in conflict with the Sassanids, apart from the Göktürks, increased their pressure on the Sassanids, which seriously disturbed Hormuzd. Sassanid Shah decided to launch an expedition against the Göktürks in order to secure Iran's eastern borders. The exact reason of this renewed conflict between the Sassanid and the Göktürks is however quite controversial. Some ancient sources state that the Göktürks had made an agreement with the Sassanids and according to this agreement, the Sassanids had to pay taxes to the Türks; However, when the Türk Khagan broke this agreement and demanded more taxes from the Persians, the two states started clashing. Some sources, on the other hand, state that the war broke out because the Göktürks coveted the Sassanid territories.

* Dr., Kocaeli/ Turkey, alihuseyintogay25@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7504-8912

The fact that the Göktürks controlled a significant part of the Silk Roads at this time was not a situation easy to accept for the Sassanids. Therefore, the main reason that brought the two states against each other was the rivalry to control the eastern routes of the Silk Road completely, and benefit from the significant commercial profits. In this context, the Sassanid shah Hürmuz decided to send a commander named Bahram Chobin onto a military expedition against the Göktürks. Most Persian and Arabic sources and modern works referencing them agree that Bahram Chobin achieved a great victory against the Göktürks. Bahram Chobin's success in stopping the Göktürk attacks gave the Sassanid state two important advantages. Firstly, the Sassanids consolidated their control in their Central Asian regions, and secondly, some strategic cities on the Silk Road, which used to be dominated by the Göktürks came under the control of the Sassanids. Thus, the Sassanids increased their political and economic strength. Although the Göktürks were defeated in these wars with the Sassanids, this did not mean their ultimate end. In the following years, the Göktürks resumed their attacks in the regions under the control of the Sassanids even more powerfully and effectively. In this article, as we review the course of events that led to the victory of Bahram Chobin against the Göktürks we also seek to answer some questions that are not yet fully clear about these battles. These questions can be summarized as follows: What were the real reasons of Bahram Chobin's war with the Göktürks? What was the number of soldiers of the Göktürk and Sassanid armies in this war? Where and when exactly did the two armies fight each other? Did the defeat of the Göktürks by Bahram Chobin prepare their end? In other words, did the Sassanids achieve lasting success with this battle? These questions constitute some of the main subjects of our study. Of course, it is very difficult to answer these questions definitively. One of the most important reasons for this is the lack of sufficient sources from the Sassanid and Göktürk periods. Moreover, the legendary tone of the accounts of Bahram Chobin's expedition in Arabic and Persian sources complicates working with these sources. Nevertheless, a dearth of studies on Bahram Chobin and the Göktürks in modern Turkish historiography warrants a reassessment of the subject based on available sources.